

Keman Eğitiminde Etkili Öğrenme - Öğretme Yöntemleri

The Effective Learning-Teaching Techniques For Violin Education

Yılmaz ŞENDURUR*

* G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada, keman eğitiminde etkili öğrenme-öğretme yöntemlerinin nasıl uygulanması gerektiği incelenmiştir.

Öğrenmenin gerçekleşmesi için, öğrencinin ve öğretmenin etkileşimi, öğrenme eğrileri, öğrenmede bireysel farklılıklar, öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeyi, öğrenmede öğrenme ve öğretme yöntemleri, öğrenmede öğretmenin rolü ve etkinliği, öğrenci ve öğretmen beklentileri konularına değinilmiş, bu çalışmaya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In this study, the issue of how to apply effective learning-teaching techniques for violin education is examined.

For learning to occur, the concepts such as interaction among student and teacher, learning curves, personal differences in learning, level of readiness to learn, learning and teaching techniques in learning, role and effectiveness of teacher in learning, expectations of student and teacher are touched on and are tried to be clarified

GİRİŞ

“Bireylerin ve toplumların en temel ve öncelikli gereksinimlerinden biri eğitimidir. Eğitim genelden özele doğru bir açılım gösterir. Sanat eğitimi bu açılımda çokanlamlı bir yer tutar. Müzik eğitimi sanat eğitiminin başlıca kolları arasında yer alır. Çalgı eğitimi müzik eğitiminin an boyutlarından birini oluşturur ve kendi içinde çeşitli dallara ayrılır. Keman eğitimi çalgı eğitiminin en önemli dalları arasında etkin ve seçkin bir yere sahiptir.” (Uçan, 2001,5)

Keman eğitimi, bireyin davranışında istendik değişiklikleri oluşturma ve bu değişiklikleri beceriye dönüştürme sürecidir. Bu sürecin en etkili bir şekilde değerlendirilmesi için uygun öğrenme yaşantısının oluşturulması, öğrenme yaşantısının oluşması için ise keman öğretmenin etkili önlemleri alması, bu önlemleri öğrenme yaşantısı boyunca sürdürmesi, öğrenme yaşantısının dayandığı yöntemleri yeterince bilip uygulamasına bağlıdır.

ÖĞRENME NEDİR?

“Son zamanlara kadar öğrenmenin yaşantı sonucu gerçekleşen ve az çok kalıcı izli olan davranış değişikliği olarak tanımlanması yaygın olarak kabul görmüştür. Bu tanıma göre öğrenmenin üç önemli özelliği vardır.

- Bireyin davranışında bir değişikliğin olması
- Bu değişikliğin, olgunlaşma, büyüme, uyku, ilaç, yorgunluk vb. Etkenlerin etkisiyle değil de yaşantı sonucu meydana gelmesi
- Bu değişikliğin geçici değil en azından belli bir süre kalıcı olması

Wittrock' a (1977) göre öğrenme yaşantı yoluyla değişme süreçlerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Öğrenme, “anlama, tutum, bilgi, yetenek ve beceri de yaşantı yoluyla meydana gelen ve belli bir süre kalıcılığı olan değişiklikler oluşturma sürecidir.” Mayer (1987) ve Woolfolk (1990) ise öğrenmeyi “ bir kişinin bilgisinde ya da davranışlarında yaşantı yoluyla meydana gelen az çok kalıcı izli değişiklik ” olarak tanımlamaktadırlar. Gayne (1985) öğrenmeyi “ insanın durumu ya da yeterliliğinde yalnızca büyüme süreçlerinin etkisiyle meydana gelmeyen ve belli bir kalıcılığı olan değişme ” olarak ele almaktadır.” (Açık göz K. S. 8)

ÖĞRENMEYE HAZIR BULUNUŞLUK (HAZIR OLMA)

Öğrenmeye hazır bulunuşluktan kastedilen, bireyin geçire geldiği yaşantılarının ürünü olarak oluşan öğrenme seviyeleridir. Keman eğitimi dersinde belirlenmiş hedefler doğrultusunda öğrencilerin öğrenmeleri, gelişmeleri, yetişmeleri öğretmenlerin temel beklentileri ve amaçlarıdır. Ancak her bireyin geçmiş yaşantılarının farklılığı nispetinde hazır bulunuşluk seviyesi farklı olabileceği için, belli bir öğrencinin seviyesinin tespit etmek gerektiğinde, onun geçmişten getirdiği kazanımlarını değerlendirmek gerekir. Öğrencinin bilgisi, zekası, yetenekleri, ilgileri, alışkanlıkları, değerleri, yanlış veya doğru tecrübeleri vb. onun öğrenmeye hazır bulunuşluğunu açıklayan unsurlardır. Keman eğitimi dersinde etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesi için öğretmenin yetiştirmekte olduğu öğrencinin derse hazır bulunuşluk düzeyini tespit etmede dikkatli olması gerekmektedir. Öğrencinin kavrama seviyesini aşan, geçmişten getirdiği kazanımları veya hataları hesaba katmayan öğretme çabalarının ortaya çıkaracağı yaşantıların geçerli öğrenme yaşantıları olması beklenemez. Etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencinin mevcut gücü (yetenekleri, algılaması, zekası, kazanımları, ilgileri, becerileri vb.) ve hazır bulunuşluk seviyesi dikkate alınmalıdır. Bir öğrencinin öğrenme gücünü aşan öğretme girişimleri bireyler üzerinde olumsuz etkiler bırakarak onların öğrenme dirençlerini kırabilir. Bunun için öğrenme yaşantısı öğrencilerin mevcut seviyesinden başlamalı ve onun daha ileri seviyeye ulaşmasına yardım etmelidir. Bir başka deyişle, bir sonraki keman eğitimi dersi için yeni hazır bulunuşluk düzeyi yaratmalıdır.

ÖĞRENMEDE BİREYSEL FARKLILIKLAR

Keman eğitimi dersinde öğrenmenin gerçekleşmesi için, öğretmenin bireysel farklılıkları göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bireyler arasında fiziksel, zihinsel, ruhsal, güdü, hazır bulunuşluk, kişilik, öğrenme hızı çalışma alışkanlıkları ve öğrenme biçimi gibi birçok özellikler açısından farklılıklar bulunmaktadır. Tüm öğrencilere aynı gözle bakmak, onlara aynı yöntemlerle yaklaşmak, aynı düzeye gelmelerini hedeflemek, aynı gelişme hızını beklemek doğru değildir. Ayrıca tüm öğrencileri aynı düzeye getirmek de olanaksızdır. Çünkü her öğrencinin yetenekleri, ilgileri, beklentileri, hedefleri farklıdır. Bir öğrenci için

önemli olan bir yay tekniği (spiccato, staccato, sautille vb.) diğeri için önemli olmayabilir. Bir öğrenci için Mozart Sonat çalışmak çok ilgi çekici ve önemli ölçüde güdüleyici olurken, diğeri bir öğrenci için sıkıcı bir çalışma olabilir. Bir öğrenci için güdüleyici ya da pekiştirici olan bir etüt bir başka öğrenci için olmayabilir. Bir öğrenci için keman eğitimi dersinden yüksek not almak çok önemli iken, diğeri için sadece sınıfı geçecek kadar not alması ve çalışmalarını buna göre planlaması yeterli olabilir. Bunun için öğretmenin, öğrencilerin bireysel farklılıklarını tüm yönleriyle çok iyi tanımalı, bireysel ayrıntılara ve gereksinimlere göre öğrenme konularını seçmeli ve bunları öğretmek için de öğrencinin özelliklerine göre değişen yöntem ve teknikleri geliştirerek uygulamaya koymalıdır.

ÖĞRENME YÖNTEMLERİ

“Öğrencilerin, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda kendi ilgi ve yeteneklerine, gereksinimlerine göre bilgi, beceri ve davranış kazanmak için öğretmenin kılavuzluğunda uygulanan etkili, verimli çalışma yoluna öğrenme yöntemi denir.” (Ercan, 1998,73)

“ Öğrenci kendi öğrenme yaşantısı içinde kendi deneyimleriyle en verimli öğrenme yöntemlerini bulur ve bulmalıdır. Öğrenme bir yaşantı olduğundan, dışarıdan bu yaşantının akışını etkilemek, büyük olasılıkla ve çoğunlukla öğrenmeyi, gelişmeyi engeller. Bu nedenle öğretmenin, bildiği yöntemlerle çocuğa bir şeyler öğretmeye kalkması doğru değildir. Öğretmenin işlevi, öğrenmenin etkili, verimli yollarını, çocukların bulup uygulamaları için yardım etmektir. Bu yardım, olası çalışma yolları üzerinde düşündürmek, deneyimler yaptırmak, ip uçları vererek sezdirme yoluyla uygun çözüm yollarını, öğrenme yöntemlerini kendilerine buldurmak biçiminde olacaktır.”(Ercan, 1998, 74)

Öğrenci geçerli ve verimli öğrenme yöntemlerini buldukça, uygulayıp başarılı oldukça, kendine güveni artacak, yeteneklerine ve kişiliğine güvenecektir. Bu güvenle daha özgür çalışacak, çekinmeden yeteneklerini kullanacak; yetenekleri, kişiliği bir bütün olarak gelişecek; öğrenme gerçek bir yaşantı biçiminde başarılı olarak sürecektir. Amaçların gerektirdiği öğrenme, ancak etkili, verimli yöntemlerin seçildiği, uygulandığı zaman gerçekleşebilir.

“Öğrenirken karşılaşılan güçlükler öğrencilerin en çok dile getirdikleri sorunlardandır. Bazı öğrenciler istedikleri halde ders çalışamazken, bazıları çok uzun süreler çalıştığı halde öğrenememekten şikayet etmektedir. Öte yandan kısa süre çalışarak uzun süre çalışanlar kadar başarılı olan öğrenciler de vardır. Bu örneklerdeki sorunlar büyük ölçüde öğrencilerin etkili öğrenme yöntemlerini kullanamamasından ya da nasıl öğreneceğini bilememesinden kaynaklanmaktadır.” (Açıkgöz, 1996, 61)

Keman eğitiminde öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencinin öğrenme yöntemlerini iyi kullanması, öğretmenin önerilerini dikkate alması, bireysel çalışma sürecini en etkili bir biçimde kullanması önerilmektedir. Bireysel çalışma sürecini etkili kullanabilmek için ise, fiziksel ve ruhsal yönden çalışmaya hazır olmaları, çalışmayı çok istemeleri ve en önemlisi zihinsel olarak kendini tam anlamıyla çalışmaya verebilmeleri gerekmektedir.

ÖĞRENMEDE KARŞILAŞILAN ÇEŞİTLİ ÖĞRENME EĞRİLERİ

Keman eğitimi dersinde her öğrenciden her zaman belli bir düzeyde öğrenmenin gerçekleşmesini beklememiz doğru değildir. Öğrencinin ilgileri, becerileri, yetenekleri, zekaları, geçmişten getirdiği yaşantılar, öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeyi, öğrenmeyi istemeleri veya çeşitli nedenlerden dolayı isteksizlikleri, çeşitli beklentileri, ruhsal ve fiziksel durumları ve buna benzer birçok nedenlerden dolayı öğrenmede zaman zaman bazı öğrenme eğrilerine rastlamamız mümkündür. Bu öğrenme eğrilerini dört ana grupta toplayabiliriz.

- 1- Keman eğitimine başlangıçtan itibaren büyük bir hızla öğrenme veya çok yavaş öğrenme
- 2- Keman eğitimi sürecinin herhangi bir noktasında hiç ilerleme görülmemesi
- 3- Keman eğitiminin herhangi bir noktasında görülen hızlı öğrenme sıçramaları
- 4- Öğrenmenin herhangi bir aşamasında görülen düzensizlik, kısa zikzaklar

KEMAN EĞİTİMİNE BAŞLANGIÇTAN İTİBAREN BÜYÜK BİR HIZLA ÖĞRENME VEYA ÇOK YAVAŞ ÖĞRENME

Bazı öğrencilerde keman eğitimi dersinin başlangıcından itibaren hızlı öğrenmeler görülür. Bunun sebebi keman öğrenmeye karşı duyulan aşırı derecede istek, heyecan, hırs, yetenek, fiziki durumun uygunluğu gibi nedenlerle ilgili olabileceği gibi geçmişten getirdiği yaşantılarla da yakından ilgilidir. Bir öğrenci kemana başlamadan önce telli çalgılar çalmış ise (tambur, bağlama, ud, mandolin vb.) bu birikimlerini kemana daha çabuk transfer edecek ve hızlı öğrenme sürecine girecektir. Bir diğer öğrenci, keman eğitimine başlamadan önce hiçbir müzikal yaşantısı olmamışsa, müzikal birikimi olan öğrenciye göre daha yavaş öğrenmesi doğaldır. Yavaş öğrenmeye sadece geçmiş yaşantılar değil, öğrencinin çalgıyı sevmemesi, çalgının zorla okulda seçtirilmiş olması, genelde öğrenmeye karşı isteksizlik duyması, fiziksel olarak keman çalmaya uygun olmaması da önemli ölçüde etkili olabilir. Bunun için öğretmenin keman eğitimine başlangıcından itibaren tüm öğrencilerini çok iyi tanıması, öğrencileri birbirleriyle kıyaslayarak değil de, kendi içlerinde değerlendirmesi en uygun olanıdır. Keman eğitimi süreci içerisinde hızlı öğrenen ve yavaş öğrenen öğrenci arasındaki bu durum öğrencinin yetenek, algılama gücü, çalışma alışkanlıkları ve çalışma yöntemlerinin doğruluğuna göre bazı değişkenlikler gösterebilir. Önemli olan öğretmenin öğrencilerinin durumlarını iyi gözlemleyip, onları başarıya sürükleyecek, öğrenciye göre değişen zengin yöntemleri uygulamasıdır.

KEMAN EĞİTİMİ SÜRECİNİN HERHANGİ BİR NOKTASINDA HİÇBİR İLERLEME GÖRÜLMEMESİ

Keman eğitimi sürecinin herhangi bir noktasında görülen düzlükler, duraksamalar çok çeşitli nedenlere dayalı olabilir. Bu durumlar öğrenme isteğinin azalması, öğrenilecek konuya karşı ilginin olmaması, beklentilerin yok olması, öğrenilecek tekniklerin giderek zorlaşması ve öğrencinin bu teknikleri öğrenmek için yeterli sabrı gösterememesi, önceden getirdiği yanlış davranışların yeni teknikleri öğrenmesini güçleştirmemesi, öğretmenlerin öğrencilere kapasitelerinin üzerinde öğrenmeye zorlaması, çalışacağı keman eserlerini sevmemesi, yoğun duygular yaşıyor olması, uzun süre çeşitli fiziksel rahatsızlıklar

yaşamayı, ailevi problemlerin yoğunluk kazanması, çevreden ve öğretmenden kaynaklanan çeşitli rahatsızlıkların bulunması ve buna benzer sebepler olarak sıralanabilir. Böyle durumlarda öğretmen, öğrencisinin öğrenmede karşılaştığı durgunluğun sebebini iyi araştırmalı, ona yardım etmeli, öğrenmeyi engelleyici unsurları ortadan kaldırmak için gerekeni yapmalı ve bu durgunluğun daha fazla zamana yayılmasına engel olmalıdır.

KEMAN EĞİTİMİNİN HERHANGİ BİR NOKTASINDA GÖRÜLEN HIZLI ÖĞRENME SİÇRAMALARI

Keman öğrenmede hızlı öğrenme durumları, kemana başlangıç aşamasında olabileceği gibi herhangi bir noktasında da bu ani sıçramalar görülebilir. Kemana başlangıç aşamasında görülen hızlı öğrenmeler, öğrencinin önceden getirdiği yaşantılarla ve öğrenmeye hazır bulunuşluk ile ilgilidir. Keman eğitiminin herhangi bir aşamasında görülen ani sıçramalar ise genelde büyük bir durgunluk dönemi geçiren öğrencilerde görülür. Keman eğitiminde görülen hızlı öğrenme durumlarının ister başlangıç aşamasında olsun ister herhangi bir aşamasında olsun öğretmenin bu durumları iyi analiz edip, öğrencinin başarısını destekleyici araç- gereç ve gerekli yöntemleri devreye sokmalıdır.

ÖĞRENMENİN HERHANGİ BİR AŞAMASINDA GÖRÜLEN DÜZENSİZLİK, KISA ZİKZAKLAR

Keman eğitiminde karşılaşılan öğrenme düzensizlikleri keman öğrenmenin herhangi bir aşamasında her öğrencide görülebilir. Öğrencilerin öğrenme zikzakları çizmelerinin bir çok nedeni olabilir. Öğrenilecek konuların zorluğu, derse hazır bulunuşluk düzeyi, çalışacağı eseri veya etüdü sevmemesi, dikkat dağınıklığı, öğrenme isteğinin azalması, çeşitli fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklar ve buna benzer bir çok durumlar olabilir. Böyle durumlarda telaşlanacak, korkulacak bir şey yoktur. Bunlar gelip geçici, kısa süreli düzensizliklerdir. Bu kısa süreli zikzakların sebepleri her öğrenciye göre değişebilir. Öğretmen bunların nedenlerini araştırmalı, tespit etmeli ve çözüm yolları üretmeli, kısa süreli öğrenme düzensizliklerini ortadan kaldırarak, keman öğrenmeyi etkili hale getirmelidir.

ÖĞRETME NEDİR?

Öğretme tanımı ile ilgili olarak bilim adamları az çok görüş birliği içindedir. Öğretme genel olarak, öğrenmenin kolaylaştırılması, öğrenmeye rehberlik edilmesi ve öğrenene öğrenmeyi gerçekleştirmesinde yardımcı olunması süreci olarak ele alınmaktadır. Örneğin, Ertürk' e göre öğretme, “ herhangi bir öğrenmeyi kılavuzlama ve sağlama faaliyetidir.” (Ertürk. 1979. 83)

“ Bütün öğretme süreçlerinde öğreten ile öğrenenin etkileşim biçimi birbirine benzemektedir. Öğreten; gösterme, açıklama yapma, güdüleme, yanlışları düzeltme, öğrenenin çabalarını yönlendirme, başarılarını övme vb. etkinliklerle öğrenene yardımcı olmaya çalışır.” (Açıkgöz, 1996, 11)

ÖĞRENMEDE ÖĞRETMENİN ROLÜ VE ETKİLİ ÖĞRETMENLİK ÖZELLİKLERİ

“ Öğrenci gelişimini amaçlayan ve öğrenmenin başlatılması, sürdürülmesi ve gerçekleştirilmesi için düzenlenen planlı etkinliklerden oluşan bir süreç olarak” ele alınan öğretimin uygulayıcısı öğretmendir. (Açıkgöz. 1996. 88) “ Eğitimin amaçlarının gerçekleşmesi öğretim-öğretme süreçlerinin etkinliğine, öğretim-öğretme süreçlerinin etkililiği ise büyük ölçüde öğretmene ve onun öğretme ortamında gerçekleştirdiklerine bağlıdır.” Etkili öğretmen yalnızca öğretimin nasıl yapılacağını ya da öğretim sırasında karşılaşılan sorunların nasıl çözüleceğini bilen değil, bildiklerinden hangisini ne zaman uygulaması gerektiğini bilen ve bunu doğru zamanda uygulayan öğretmendir. Etkili öğretmen sadece öğrencilere bilgi aktaran değil, öğrenmeyi kolaylaştıracak yöntemleri öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre en uygununu bulup uygulayan öğretmendir.

Etkili bir keman öğretmeni, öğrenciyle iyi ilişkiler kuran, kemana sevdiren, dersini istekli ve canlı işleyen, dersini ilginç hale getiren, öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde tutan, eleştirilere açık olan, öğrencilerine kırıncı eleştiriler yapmayan, başarılarını destekleyen, yaratıcılığa özendirilen, öğrenciye karşı oluşan beklentilerinde dikkatli davranan, öğrenciye güven veren ve kendine güvenen öğretmendir.

Keman öğrenmede etkili öğrenmenin gerçekleşmesi için, keman öğretmenin alanında çok iyi yetişmiş olması, çalgısıyla bolca örnekler vermesi, öğrencilerle iyi iletişim kurması, öğrencilerin gelecekte neler yapması gerektiğini belirtmesi, ufkunu açması, canlı ve istekli ders işleme, çalışılan etüt ve eserlere uygun parmak numaraları koyması, müzikal ezgileri ortaya çıkarması, kaçınılması gereken yanlışları belirtmesi, çalışma ve öğrenme yöntemlerini kavratıp, etkili çalışmaya motive etmesi ve öğrencilerin öğrenme düzeylerini gözden uzak tutmaması gerekmektedir.

ÖĞRENMEDE ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ BEKLENTİLERİ ETKİLEŞİMİ

“Öğretmenlerin öğrencilerin gelecekteki başarılarına ilişkin tahminlerine beklenti denmektedir. Beklentiler aslında yetenekli olan öğrenciyi fark etmeyip onun gelişmesini teşvik etmeme ya da az yetenekli öğrenciyle ilgili yüksek beklentiler geliştirmek ve onu teşvik etme biçiminde olabilir. Öğretmen önce beklentiyi oluşturur, sonra öğrencilere beklentileri doğrultusunda davranışlar gösterir. Öğrencilere farklı davranıldığı için öğrenciler de bu beklentileri doğrulayacak biçimde tepkide bulunurlar.” (Açıkgöz, 1996, 82)

ÖĞRETMEN BEKLENTİLERİ

Öğretmenin beklenti düzeyi öğrencilerin başarılarını olumlu yönde etkilediği gibi onları başarısızlığa da sürükleyebilir. Keman eğitimi dersinde her öğretmenin hedefi öğrencileri daha önceden planlanmış belirli hedef davranışları kazandırma düzeyine ulaştırmaktır. Ancak her öğrenciden aynı düzeyde keman çalmasını bekleyemeyiz. Çünkü her öğrencinin geçmişten getirdiği yanlış veya doğru yaşantılar, zekaları, algılamaları, yetenekleri, keman öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeyleri birbirinden farklıdır. Öğretmen bu farklılıkları iyi tespit edip, öğrencilerin öğrenme düzeylerine göre beklentilerini oluşturmalıdır.

ÖĞRENCİ BEKLENTİLERİ

Her öğrenci öğretmenin kendisini sevmesini, kendisine sevecen davranmasını, güvenmesini, değer vermesini, sabırlı olmasını, yıkıcı eleştiriler yapmamasını, sorunlarına duyarlılıkla yaklaşmasını, hoşgörülü olmasını, dersi coşkulu ve istekli işlemesini, alanında iyi yetişmiş bir öğretmen olmasını ister. Bu ve buna benzer beklentilerini öğrenci öğretmeninde bulamazsa kemanı sevmesi, yeterince çalışması ve belirli bir düzeyde öğrenmenin gerçekleşmesi güçleşebilir.

Sonuç olarak öğretmen beklentilerinin öğrenci davranışlarını, öğretmen davranışlarının da öğrenci beklentilerini etkilediği söylenebilir.

SONUÇ

Keman eğitiminde daha önceden planlanmış, programlanmış belirli hedef davranışların kazanılmasında etkili öğrenmenin gerçekleşmesi için, öğrencinin kemanı sevmesi, öğrenmeye istekli olması, öğrenilecek konulara ilgi duyması, belli bir öğrenme gücüne sahip olması, öğrenme yöntemlerini bilinçli kullanması, fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak öğrenmeye hazır olması, belli bir beklenti düzeyinin oluşması, öğretmenin önerilerini dikkate alması, kendine ve öğretmene güvenmesi gerekmektedir.

Etkili öğretimin gerçekleşmesi için ise öğretmenin alanında söz sahibi olması, dersi istekli işlemesi, öğrenciyi öğrenmeye motive etmesi, öğrenmeyi kolaylaştıracak yöntemleri öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre en uygununu seçip uygulaması, öğrencinin öğrenme ve hazır bulunuşluk düzeyi ile beklentilerini dikkatlice tespit edip, buna göre davranması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, Kamile Ün, (1996), Etkili öğrenme ve öğretme, Kanyılmaz Matbaası, İzmir,
- Aksoy E, (1996), Etkili Öğretmenlik Eğitimi, Sistem yayıncılık, İstanbul
- Çilden, Ş., (2001), G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 21 sayı 1 ,Ankara,
- Çimen, G, (1994), Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi ,S 138, Ankara
- Ercan ,A, (1998), Çocuklar nasıl Öğrenir, Eğitimde temel kitaplar dizisi, Ankara,
- Ertürk ,S , (1979), Eğitimde program geliştirme , Mateksan Ltd , Ankara,
- Gayne, (1985), The conditions of learning, New York,NY: Holt,Rinehart and Winston; Inc, RM
- Mayer , (1987), Educational Psychology, A cagnative Approach. Boston : Little Brown and Company, RE
- Tan ,H , (1975), Psikoloji ve Yeni Eğitim, Milli Eğitim Basımevi , İstanbul
- Uçan, Ali, (2001), Keman , Eğitimi İçin Özgün Parçalar, Yurtrenkleri Yayınevi, Ankara,
- Varış F , (1981), Eğitim Bilimine Giriş, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No:70 Ankara
- Wittrock, (1977), Learning and Instruction, Berkeley CA : McCuthan, MC (Ed)
- Woolfolk, (1990), Educational Psychology, New Jersey: Prentice_Hall İnc. AE